

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi
Eskisehir Osmangazi University History Journal
e-ISSN: 2687-3842 <https://dergipark.org.tr/pub/esogutd>, 7/2, Kasım 2024
DOI: 10.47437/esogutd.1549257
Araştırma Makalesi

XII. ve XIII. Yüzyılda Anadolu'da Kumaş Dokumacılığı¹

Mizgin Tanrıkulu Aktürk* Hüseyin Erkan Bedirhanoglu*

Öz

XII. ve XIII. yüzyılda kullanılan kumaş isimlerinin tespit edilmesi, tekstil sanayi, ticaret ve giyim kültürüne dönemin kaynakları penceresinden bakarak günümüzün kültürel mirasına katkı sağlamaktadır. Bu amaçla çalışmada Ortaçağ kaynaklarında geçen kumaş isimlerini tespit etmek, kumaşların ticari malzeme olarak Anadolu'ya giriş, çıkış ve üretim noktaları hakkında bilgi vermek ve üst düzey devlet görevlileri ile halk tarafından sosyal yaşamda kullanılan kumaşların özelliklerini tespit etmek makalenin ana konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Ticaret, Dokuma, Kumaşlar, Ortaçağ, Kervansaray, Panayır

Fabrics In Turkey Seljuk State Resources

Abstract

The aim of this thesis, XII. and XIII. the aim is to determine the fabric names used in the 19th century, to contribute to today's cultural heritage by looking at the history of textile industry, trade and fashion from the perspective of the sources of the period. For this purpose, the main subject of the study is to determine the names of fabrics in the sources of the Middle Ages, to give information about the entrance, exit and production points of the fabrics to Anatolia as commercial materials, and to learn the characteristics of the fabrics used in social life together with high level government officials.

¹ Bu makale Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Erkan Bedirhanoglu'nun danışmanlığında tamamlanan *XII. ve XIII. Yüzyılda Anadolu'da Kumaş Dokumacılığı* başlıklı tezden türetilmiştir.

* Yüksek Lisans Mezunu, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, ORCID: [0000-0002-4888-818](https://orcid.org/0000-0002-4888-818), mizgintnrkl@gmail.com

* Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi, ORCID: [0000-0002-8980-6267](https://orcid.org/0000-0002-8980-6267), he.bedirhanoglu@alparslan.edu.tr

Key Words: Anatolia, trade, weaving, fabrics, Middle Ages, caravanserai, fair

Giriş

Bir topluluğun dünyaya bakış açısı, yaşayış biçimi, gelenek ve görenekleri, ekonomik, dini, siyasi statülerinin göstergesi olan kılık kıyafetler aynı zamanda estetik ve zerafeti de bir araya getirir. Ekonominin, ticaretin, tarihin, coğrafyanın, kültürün, sanatın, zanaatın, sanayinin ve inancın somut materyali olan kumaşlar “moda” kavramı içinde kendine yer bulmuştur. Kumaşlar ve kıyafetler bize toplumla ilgili birçok bilgiyi sunabilir. Bu bilgiler nesilden nesle aktarılarak günümüze ulaşmaktadır.

Kumaşlar kültürel manada önemli bir yere sahiptir. Kumaş isimleri yörelere, bölgelere, şehirlere ve köylere göre değişiklik göstermektedir. Ortaçağa ait birçok kaynakta kumaşların buldukları bölgelerin isimlerini aldıklarını görülmektedir. Bazı toplumlarda kumaş kişilik ve statü göstergesi olmuştur. Bazılarında ise süslenme, moda uyma adı altında toplumun kültürünü yansıtmıştır. Bu oluşumda renk, biçim, kullanılan malzeme ve semboller toplumun estetik niteliğini yansıtarak sanatsal bir boyut kazanmıştır.

Kumaşlar, moda ve tekstil tarihi için de önemli bir yere sahiptir. Kumaşların dokusu, kalitesi ve maliyeti karşı tarafa iyi bir izlenim bırakmak için özenle seçilmektedir. Kumaşlar ve kıyafetler kimliğimizin bir yansımasını oluşturmaktadır. Bu sebeple giysiler ve kullanılan kumaşlar moda uyuyor mu, başkaları için mi, yoksa kendi rahatlığımız için mi gibi sorular dış görünüşümüz ve karşı tarafa vereceğimiz imaj için çok önemlidir.

XII. ve XIII. yüzyılda Anadolu’da yaşanan ticari akış bölgeye ekonomik hareketlilik kazandırmıştır. Yılın belli dönemlerinde kurulan uluslararası pazarlar ve panayırarda değerli kumaşlar alınıp satılıyordu. Bunun yanı sıra değerli mücevherler, giysiler hükümdarlar için özel getirilen ipekli kumaşlar satılıyordu. Bu kumaşların çoğu imal edildiği bölgelerin isimlerini almaktaydı.

XII. ve XIII. Yüzyılda Anadolu’da Ticaret

Ticaret, insanlık tarihinde ilk defa değiş tokuş usulüyle gerçekleşmiştir. İnsanlar birtakım ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kendilerinde olmayan kaynakları başkasından almaya, ellerinde bulunan kaynakları ise başkalarıyla değiş tokuş yapmaya başlamıştır. Takas adı verilen bu yöntem iletişimin yanı sıra kültürel kaynaşmayı da beraberinde getirmiştir.

XI. ve XIV. asırlar arasında Anadolu’daki Türk İslam devletleri, diğer Türk ve İslam devletlerinin yanı sıra Gürcüler, Ermeniler, Bizans ve Batılılarla yoğun ilişkiler içerisinde olmuştur. Dolayısıyla pek çok farklı kaynakta, Anadolu’daki giyim kültürü ile ilgili bilgilere rastlamak mümkündür. Bizans ve Haçlı Tarihi kaynaklarının yanı sıra pek

çok vekayinamede, XI. ve XIV. yüzyıl Anadolu'suna ait birçok bilgiye rastlayabiliriz. Bunun yanı sıra, Türkiye Selçuklu sultanları ve devlet adamlarına ithafen birtakım eserler vardır, bunların bir kısmına ulaşamamış, bir kısmı ise günümüze kadar gelmiştir. Tarihi vesikalardan anlaşılacağı üzere XIII. yüzyılda Anadolu, Moğol İstilasından önce medreseleri, tekkeleri, kütüphaneleri ilim ve sanat muhitleriyle, yüksek bir seviyeye ermiş kuvvetli kültür merkezlerine sahipti². Bu dönemin siyasi tarihine ait birçok kaynak bulunmaktadır. Mevcut vesikaların umut verici olduğu ve yeni kaynakların ortaya çıkması konuya dair bilgilerin çeşitlenmesi açısından önem teşkil etmektedir.

XI. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Türkiye Selçuklu Devleti Ortaçağ tarihi için önemli bir yere sahiptir. Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamış ve siyasi gelişmelerle birlikte ticari geleneğin oluşması konusunda önemli bir rol oynamıştır. Türkiye Selçuklu sultanları bu bölgeyi kıtalararası bir ticaret merkezi haline getirmişlerdir. Siyasi ve iktisadi amaçlarına yönelik izledikleri askeri politikalar bu zeminin oluşmasına olanak sağlamıştır. Selçukluların sağlamış olduğu siyasi birlik ve güvenli ortam Anadolu'da ticaretin hareketlenmesini sağlamıştır. Anadolu'da siyasi varlıklarını sağlamlaştıran Selçuklu sultanları ülkenin imar ve ticaret faaliyetlerine hız vererek hem siyasi üstünlük sağlamak hem de denizaşırı ülkelerle ticaret yapabilmeyi kolaylaştıracak yollar aramışlardır³. Selçuklu Sultanları ülkenin imar ve ticaret faaliyetlerine hız vermek, denizaşırı ülkelerle ticaret yapabilmeyi kolaylaştırmak amacıyla kervansaraylar yaptırmışlardır. Kervansaraylar İç Anadolu şehirlerini birbirine bağlayan yollar üzerinde inşa edilmiştir. Konya'dan Antalya'ya doğru yapılmaları XII. yüzyıl Güney-Kuzey ticaret yolunun çok önemli olduğunu göstermektedir. Antalya, Akdeniz ticaretinde önemli bir liman kentidir. Kıbrıs Adası da Batı-Doğu ticaretinin merkezi haline gelmişti. Kıbrıs'tan Antalya'ya gelen ticari mallar önce Konya'ya ardından Kayseri ve Sivas'a yani kuzeye doğru gidiyordu⁴.

Alaeddin Keykubad'ın 1220 yılında Türkiye Selçuklu tahtına oturmasıyla birlikte istikrarlı bir saltanat dönemini başlamıştır. Antalya ve Sinop gibi önemli ticaret merkezleri Keykubad'ın babası ve kardeşi tarafından ele geçirilmişti. Alaiye ise Anadolu'yu yukardan aşağıya doğru kesen güney-kuzey ticaret yolunun tamamlayıcısı konumundaydı. Bu

² M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Bellekten*, 7/27 (Ankara 1943), 384-386.

³ İsmet Kayaoğlu, "Anadolu Selçuklu Devrinde Ticari Hayat", *Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (Ocak 1981), 107-108.

⁴ Kayaoğlu, "Anadolu Selçuklu Devrinde Ticari Hayat", 107-108.

nedenle Alaeddin Keykubad ilk seferini güney sahilinde bulunan Alaiye'ye yaparak bu bölgeyi 1221 yılında kendi topraklarına katmıştır⁵.

Alâeddin Keykubad ticari politikası gereği 1227 yılında Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kırım'ın liman şehri olan Suğdak seferine çıkmıştır. Kıpçakların ihtiyaçlarını karşıladıkları yer olan Suğdak'ta Müslüman tüccarlar da mal götürüp satıyorlardı. Karşılığında ise kürk, deri, cariyeye ve esir alıyorlardı. Moğolların 1223 yılında şehre girip ticaret yapan tüccarların mallarına zarar vermesi ve şehri yağmalaması üzerine Suğdak halkının perişan olması karşısında kayıtsız kalmak istemeyen sultan denizaşırı sefere karar vermiştir. Sefer sonrası Suğdak alınmış ve Selçuklu hâkimiyeti Kırım sahillerine kadar yayılmıştır⁶.

Türkiye Selçuklu Devleti II. Kılıçarslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad gibi döneminin ileri görüşlü sultanları ticari ve iktisadi hedeflerini gerçekleştirmek için birtakım faaliyetlere girişmişlerdir. Ticaret yolları Antalya ve Alaiye'den başlayarak Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum gibi büyük merkezlerden geçerek İran ve Türkistan'a varmaktadır⁷.

Ribatlar (kervansaraylar) ulaşımın en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Bu kervansaraylar sayesinde ülkeler arası ticarete tüccarların yolculuk esnasında dinlenmesi, barınması, korunması ve getirdikleri ticari malların güvenliğini sağlanıyordu. Bu kervansaraylar yolcuların bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumdaydı. Buralarda barınma ve yemek ihtiyaçlarının yanı sıra hamam, mescit, eczane ve gerektiğinde hekim, fakir yolculara ayakkabı, hayvanlar için yem, nalbant, baytar, araç tamiri için çeşitli hizmetler sunulmuştur⁸. Kervansaraylar Anadolu mimarisini yansıtan muazzam yapılar arasında yerini almıştır. Özellikle de XIII. yüzyıl ticaret faaliyetlerini anlamak için üzerinde durulması gereken bir öneme sahiptir.

Ekonomi tarihi için en eski ve önemli yol olan ipek yolu, kıtalararası ilk ticaret yoludur. Çin'den başlayarak Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa'ya ve Kızıldeniz üzerinden Afrika'ya kadar uzanan ticaret yollarının genel adıdır. Bu yollar üzerinde üretilen en önemli malzeme olan ipekten dolayı "ipek yolu" adını almıştır. İpek sadece

⁵ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alaaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 22.

⁶ Selvihan Uskun, *Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu'da Ticaret ve Ticaret Yolları*, (Aksaray: Aksaray Üniv., S.B.E Ortaçağ Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2018), 20-21.

⁷ Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", *Bellekten*, 39/10, (1946), 473-474.

⁸ Selami Sönmez, "Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar)", *Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0/15, (2007), 291.

ticareti yapılan bir malzeme değil, para olarak da kullanılmıştır⁹. Sosyo-ekonomik münasebetler beraberinde sosyo-kültürel ilişkilerin kendiliğinden kurulmasına ve gelişmesine neden olmuştur.

İpek Yolu, Türkiye Selçuklu Devleti döneminde Anadolu'yu doğu-batı, kuzey-güney yönünde olmak üzere hiçbir ülkede olmadığı kadar bir ağ gibi dolaşıyordu. Doğuda Erzurum, Sivas, Kayseri ve Konya'da birleşen bu yollar kuzeyde Sinop, güneyde Antalya'ya kadar uzanmaktaydı. XIII. yüzyılda Anadolu kervan yolları, önemli ticaret merkezlerini birbirine bağlarken başkent Konya'da düğümleniyordu. Böylece başkent ticaretinin her yöne akışını sağlayabiliyordu¹⁰. İbni Bibi eserinde ipek yolu güzergâhı ile ilgili bilgiyi şu şekilde anlatmıştır. Eserde ticaret yolu ile ilgili şöyle bir bölüm bulunmaktadır: "Kazvin'li Emir Şemseddin, baba yurdunu terk ederek ticaret yolunu tutup Erzurum'a varmıştır. Orada bir süre eğlendikten sonra birçok nimeti ele geçirdiğini zırh sanatını ve renkli işlemeciliği öğrenmiştir. Bu bölgede kazançlı işler ve karlı ticaretler yaptığını söylemiştir"¹¹.

Alâeddin Keykubad Konya'dan uzaklaşırken toprağı yeşil, havası güzel Çin ipekleri gibi dalgalı ve içinde meyve ağaçları olan bir adadan bahseder. Sadeddin Köpek'e buraya saray yapılmasını emreder. Projeyi çizdikten sonra sarayın inşası başlar ve Alâeddin Keykubad sarayı beğenince Antalya ve Alaiye'ye gider¹². Nasır-ı Hüsrev "Rum kıyısında bulunan Kayseri'den daha güzel ve her türlü malı ve eşyası bulunan bir şehir yoktur"¹³ der. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'yu ziyaret eden İbn Bîbî ve Nâsır-ı Hüsrev gibi gezginler Anadolu'nun ipek yolu güzergâhı üzerinde bulunan şehirleri hakkında bu bilgileri vermişlerdir.

Tarih boyunca ticarete yön veren bir diğer unsur da pazar ve panayırlardır. Pazarlar insanların bir yandan sosyal ilişkilerini geliştirirken diğer yandan birtakım temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bir yerde pazar ya da panayırın kurulabilmesi için konum, iklim, nüfus, ulaşım ve ekonomik hareketliliğin göz önünde bulundurulması gerekmektedir¹⁴. Türkiye Selçuklu devleti döneminde pazarlar ve panayırlar mekânsal yerleşim ve gelişim

⁹ Taşkın Deniz, "Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0/34, (2016), 196.

¹⁰ Gökçe Günel, "Anadolu Selçuklu Döneminde Anadolu'da İpek Yolu-Kervansaraylar-Köprüler", *Kebikeç Dergisi*, 0/29,(2010), 135.

¹¹ İbni Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (Selçuknâme'den)*, çev. M. Nuri Gençosman, (Ankara: Uzluk Basımevi, 1941), 183.

¹² İbni Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (Selçuknâme'den)*, 135.

¹³ Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, çev. Abdullvehap Tarzi, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967), 337.

¹⁴ Pınar Ülgen, "Geç Ortaçağ Avrupası'nda Pazar ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/21, (2012), 361.

açısından zamanla örgütlenen üretim-dağıtım sistemi üzerinden coğrafi bağlantı noktalarında yapılmıştır. Başlangıçta yıllık ya da mevsimlik olan pazar ve panayırlar, kervansarayların yapılması ve artmasıyla birlikte ekonomik ve kültürel işlev kazanmıştır. Selçuklu üretim ve dağıtım sistemi içinde Anadolu'nun bölgesel ticaret merkezlerinin pazar yerleşmeleri haline dönüştüğü anlaşılmaktadır¹⁵. Kervansaraylar, pazarlar ve panayırlar kumaş ticareti için çok önemli noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü birçok ülkeden gelen kumaşlar ve değerli kıyafetler bu pazarlarda alınıp satılıyordu. Ortaçağ tarihi kaynaklarında kumaşlar farklı isimlerle anılmıştır. Günümüzde eski kumaş isimlerini ayırt etmek oldukça güçtür. Dönemin dokuma tarihinden yola çıkarak kumaşlarla ilgili bilgilere ulaşılabilir.

XII. ve XIII. Yüzyılda Anadolu'da Kumaş Dokumacılığı

Kumaşlar, ilk olarak insanların olumsuz iklim koşullarından korunma ihtiyacı ile ortaya çıkmıştır. Kumaşlar insanoğlunun giyinme ihtiyacını karşılayan malzemelerden biridir. Bir toplum hakkında bilgi veren önemli unsurlardan sayılır. Toplumlar var olduğu günden beri farklı coğrafyalarda, farklı dokuma teknikleriyle ortaya çıkan ve daha sonra ticari malzemeler arasında yerini alan kumaşları çeşitli şekillerde kullanmışlardır. Bu durum toplumların yerleşik ya da konar-göçer olup olmadıkları hangi tarihi olayları yaşadıkları, sosyo-ekonomik yapısı ve kökenleri hakkında bilgi vermektedir. Toplumlar din, dil, mezhep ve ırk olarak birbirinden ayrıldıkları gibi giyim kuşam tercihlerine göre de birbirinden ayrılmaktadır. Böylece toplumların kültürünü yansıtan unsurlardan biri de kumaşların yapısı ve üzerindeki figürler olmuştur.

Eski dokuma kumaşlarının en basit formu eğirme işlemidir. İlk kültürler kısa ipliğe dönüştürmeyi öğrenmeden önce, parmaklarıyla lifleri eğiriyordu. Doğu Anadolu Bölgesi'nde üretimin önemli yerlerinden biri olan Çayönü'nde koyun, M.Ö 7500 yıllarında evcilleştirilmiştir. Çatalhöyük'te yapılan kazılarda, yanmış mezarlarda karbonlaşmış bez parçaları bulunmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda bunların cinsinin yün olduğu belirlenmiştir¹⁶.

Yaklaşık 3000 yıl önce yüksek ve soğuk iklim bölgelerinde yaşayan insanlar koyunu evcilleştirerek keçe daha sonra ise yünü eğirip bükerek iplik yapmışlardır. Bu ipliklerden tezgâhta kilim dokudukları daha sonra kilim atkıları arasına düğümler atarak tülü oluşturup halıyı meydana getirmişlerdir. Bu geçişler yüzyıllar içerisinde meydana

¹⁵ Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri-I- Pazar ya da Panayır Yerleşmeleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0/1, (2006), 209.

¹⁶ Rengin Oyman Büken, "El Dokumacılığının ve El Dokuma Tezgâhının Tarihçesi, El Dokuma Tezgâhı Çeşitleri", *Sanat Dergisi*, 0/8, (2005), 64.

gelmiştir. Dokuma dönemin yaşam tarzına uygun olarak çadır ve tarım işçiliğinde kullanılan eşyaları oluşturmaktadır. Halı, kilim, zili, çul, cicim, çarpana ve keçe, gibi basit gereçler bu türden dokumalardır. Kadınlar dokuma yaparken içine duygularını, sevinçlerini, üzüntülerini motif şeklindeki dokumalarına yansıtırdı¹⁷. Çeyizlerini hazırlamak amacıyla dokuma yapmayı öğrenir, evinin ihtiyaçlarını karşılayacak pala, çarpana, çuval dokumak görevleri arasındadır¹⁸.

Kumaşlar liflerin ya da ipliklerin çeşitli yöntemlerle birbirine bağlanmasıyla oluşturulan kaplayıcı ve koruyucu özelliğe sahip olan bir tekstil malzemesidir. Birçok hammaddeden farklı tekniklerle kumaş yapmak mümkündür. Meydana getirilen bu kumaşlar düzgün yüzey, incelik, esneklik, sağlamlık, örtme gibi tekstil malzemesi olarak kullanılmanın yanı sıra gerek yüzey görünümü gerekse kullanım alanları içerisinde birçok özelliğe sahiptir. Bu özellikler hammadde, iplik, üretim biçimi gibi değişkenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kumaşın nitelik ve dayanıklılık çeşitlerine göre yapılan işlemler ekonomik özelliğini de etkilemektedir¹⁹.

Selçuklu Türkleri Orta Asya'dan Ön Asya'ya geldiklerinde geleneksel giyim kuşamlarında çok fazla değişiklik meydana gelmemiştir. Fakat İslamiyet'i kabul ettikten sonra inançları gereği birtakım değişiklikler yapmak durumunda kalmışlardır. Selçukluların çevre memleketlerle sıkı ilişkilerde bulunması kültürler arası kaynaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu kaynaşma milletlerarası ticaretin gelişmesinin yanı sıra Anadolu'da kumaş ticaretinin gelişmesine ve çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Selçuklular Orta Asya Türk kültürü ve İslamiyet'in etkisiyle yerleştikleri bölgelerden etkilenerek kendilerine özgü giyim kuşam tarzı oluşturmuşlardır.

Türkiye Selçuklu devleti döneminde doğu-batı kuzey-güney yönlü ticaret yolları üzerinde yer alan pazarlar sayesinde ticari malzemeler alınıp satılıyordu. Bu malzemelerden biri de kumaşlardır²⁰.

Ortaçağ Avrupası maddi kültür ürünlerini İslam dünyasından almaktaydı. Bunlar arasında türlü şehirlere gönderilen meşhur kumaşlar önemli bir yer tutuyordu. Öyle ki, papazların giydikleri kaftanlar bile İslami yazılar ve ayetler ile süslüydü. Eskiden halife saraylarına mahsus ağır elbiseler ancak Dâr'ut-Tiraz denilen imalathanelerde yapılırken

¹⁷ Aynur Sarıca, 13.-16 Yüzyıl Anadolu Türk Dokumalarında Geleneksel Desenlerin Analizi, (Trakya: Trakya Üniv., S.B.E Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2012), 14-15.

¹⁸ Yusuf Durul, *Baraj Gölü Çevresi Dokuma Sanatları*, (Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları, 1969), 5.

¹⁹ Halide Sarioğlu-Mehmet Çağlayan -Hilal Yıldız, "Kumaş Bilgisi ve Tasarımdaki Önemi", *Akdeniz Sanat Dergisi*, 4/7, (2011), 20.

²⁰ Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar Yabanlı Pazarı*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1985), 4-5.

Selçuklular döneminde şehir hayatı ve dokuma sanayi o derece ilerledi ki sultan ve emirlerin giydiği ağır elbiseler çarşılarında, yetenekli sanatkarlar tarafından, imal edilip; üzerine sultanın isim ve unvanları yazılarak resimlerle süsleniliyordu²¹. Lyon Müzesi'nden kalma altın telli bir kemha parçası vardır. Arap tarihçileri bu kumaşları “Diyar-ı Rum’un ipekli kumaşları” şeklinde adlandırmıştır. Bu kumaş parçasının kenarında “Alaeddin Ebu'l-Feth Keykubad b. Keyhüsrev” ifadesi yazılıdır. Bu kumaş muhtemelen Alaeddin Keykubad için Konya’da saray tezgâhlarında dokunmuştur. Kumaşta büyük dairelerden meydana gelen bir kompozisyon görülmektedir. Dairelerin içi arka arkaya dayanmış stilize iki arslan figürüyle doldurulmuştur. Arslanların kuyruk uçları Rumilerle sonlandırılmaktadır²².

Ortaçağ tarihinde zengin sınıflar evlerini süslemek amacıyla Doğu’dan ince kumaşlar ve değerli halılar alırlardı. Hammadde, dokuma, işleme ve kumaşın adı o bölgelerden gelmektedir. Ticaret gemileri Ümit Burnu yolunu bilmediklerinden, Doğu’daki ürünleri almak için, Akdeniz’i geçmek veya onunla doğrudan ulaşımı olan sulara gitmek zorundaydılar. Orada İskenderiye, Sur, Beyrut, Antakya, Bizans, Trabzon gibi sahillerde belli mesafelerde dizilmiş pazarlar bulunuyordu²³. Bu pazarlardan çeşitli kumaş ve değerli dokuma halıları alabiliyorlardı.

İslam dünyasında İran ve çevresi kumaş dokumalarıyla meşhurdu. Keten, kenevir, yün, pamuk ve ipek eğrilip dokunuyordu. İslam dünyası bu dönemde Hint pamuk endüstrisinin ve Çin’de doğup Ortaçağ’ın başında İran’a gelen ipekli dokumaların mirasçısı olmuştur²⁴. Anadolu coğrafyasında kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, keçi ve koyunlardan elde edilen yün, tiftik, pamuk ve ipek gibi malzemelerden kumaşlar dokumuşlardır. Kırmızı göz kamaştırıcı renklerdeki ipekli kumaşlar, ipekten yapılmış ince tüller, Türkiye’ye özgü idi. İpek kozası üretimi için Konya’da dut ağaçlarından oluşan geniş bahçeler yapılmıştır²⁵.

Ortaçağ kaynaklarında geçen kumaş isimleri farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bazı kaynaklarda kumaşların imal edildikleri bölgenin adını aldıkları görülmektedir. Kumaş ve kıyafetlerin Anadolu’ya giriş, çıkış ve üretim noktalarındaki bölgelerde ticari canlılık söz konusudur.

²¹ Köprülü, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”, 384-386.

²² Abdulhalik Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2005), 151.

²³ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Kartal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 4.

²⁴ Alparslan Kılınç, “Horasan Bölgesinde X.-XII. Yüzyıllarda Ticaret”, *Çankırı Karatekin Ünv. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1, (2022), 72.

²⁵ Mustafa Kaya, XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devletinde Dış Ticaret, (Malatya: Selçuk Ünv. SBE Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, , 2004), 128.

Ortaçağ Kaynaklarında Geçen Kumaş İsimleri

XII. ve XIII. yüzyılda Anadolu’da şehir hayatının gelişim safhaları yeterince incelenememiştir. Lakin XII. yüzyılın ikinci yarısında, Selçuklu Devleti’nin kuvvetlenmesiyle birlikte meydana gelen iktisadi gelişme, Anadolu’da şehir hayatını canlandırmış ve bu merkezlerde ilim ve sanat hareketleri kendini göstermeye başlamıştır. XIII. yüzyılda Karadeniz ve Akdeniz gibi önemli limanların alınması ve ticari asayişin sağlanmasıyla Anadolu’nun büyük merkezlerinde kültür seviyesi yükselmeye başlamıştır²⁶.

Dokuma sanatı çeşitli tasarım, fikir, malzeme, teknik ve yaratıcılıkla birleşip gelişerek varlığını devam ettirmiştir. Kumaşlar bu dönemde ihtişam ve gücün sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hükümdarların kullandığı kumaşlar özel ve işlemeli iken halkın kullandığı kumaşlar daha sadedir. Kumaşlar yapılan törenlere göre de farklılıklar göstermektedir. Mesela cülus, matem/cenaze, düğün ve eğlencelerde çeşitli kumaş türleri kullanılmıştır. Bütün bu bilgilerden yola çıkarak kumaşların dönemin ana kaynaklarında geçen isimlerini tespit edip günümüzde bu kumaş isimlerinin ne şekilde adlandırıldığını öğrenmekteyiz. Özellikle de tekstil sanayi tarihine dönemin kaynakları penceresinden bakarak kumaşların ticaretteki yeri ve önemi hakkında bilgi vererek günümüzün kültürel mirasına katkı sağlamaktır.

İpek

İpek, Türkçe’nin çeşitli lehçelerinde yibek, yipek, yifek, cifek, çipek, jibek gibi isimlerle adlandırılarak ip kökünden türetilmiştir. Günümüzde ipeğin Latince anlamı ser(icum)’dur. Sericum kelimesi Roma kaynaklarında uzakdoğululara verilen serum adından gelmektedir²⁷. İpek her ne kadar farklı bölgelerde farklı isimlerle kullanılmış olsa da hammaddesi dut ekimi ve ipek böceği yetiştiriciliğine dayanmaktadır. Bu sanatı Ortaçağ’da icra eden yer ise Çin’dir. Dokuma sanayisinin önemli bir bölümünü ipek oluşturmaktadır. Çin’de ipek böcekçiliği M.Ö 3000’lere dayanmaktadır. Çin, yüksek bir kültür seviyesine sahipti. Uzun yıllar Çin’e özgü tekstil malzemesi olan ipek, ilk olarak Güney Çin’de ortaya çıkmış ve dünyaya da bu bölgeden yayılmıştır. Eski dönemlerde sadece ipek böceği değil, diğer tırtılların ipekleri de kullanılmıştır. Diğer kumaşlar ipek kadar kalıcı olmasına karşın, sak kabuğu liflerinin üç tipi, neolitik zamanlardan XIII. yüzyıla kadar kullanılmıştır²⁸.

²⁶ Köprülü, “Anadolu Selçuklu Tarihini Yerli Kaynakları”, 385.

²⁷ Nebi Bozkurt, “İpek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2020), 22/361.

²⁸ Oyman Büken, “El Dokumacılığının ve El Dokuma Tezgâhının Tarihçesi El Dokuma Tezgâhı Çeşitleri”, 69.

Türkler de ihtiyaçlarının büyük bir kısmını dışarıdan aldıkları kumaşlarla karşılaşmaktaydılar. İpek kumaşını Çin'den alıyorlardı. Çin ipek kumaşlarının çoğu alacalı ve nakışlarla süslenmişti. Çin'in ipekli kumaşları arasında Türklerin çok sevdiği renk olan kırmızı ve sarı benekli kumaşlar da bulunmaktaydı²⁹. Göktürkler döneminde Kırgız kadınları yün şayaktan veya Çin ipeğinden kaftan giymekteydiler³⁰. İpek kumaşları Ortaçağ kaynaklarında farklı şekillerde isimlendirilmiştir. İpek kumaşının değerini şu şekilde anlayabiliriz. "İskendername'de Ahmedi ile Timurleng arasında, hamamda geçen cesur bir konuşma şu şekilde anlatılmaktadır: "Timur'un dünya fatihi olarak kendisine ne değer biçtiği yolundaki sorusuna, Ahmedi, aslında yalnızca üzerindeki giysinin para edeceği karşılığını veriyordu. Bu hikâyeye, tutsaklığın alışılmış insan yazgısı olduğu ve köle insanların metelik yerine konulmadığı sert savaş ortamını yansıtmaktadır; bir parça ipek, Küçük Asya'ya getirilmiş herhangi kumaş, insandan daha değerliydi"³¹.

İpeğin savaş ganimeti olarak ele geçirilmesi ile ilgili, "Yunanlar 1325 yılında Çinlilerden yirmi iki kabileye saldırmıştır. Kabile arasında Kheta adını taşıyanlar iki yüz bin kişi idiler, diğerleri otuz ile elli bin arasında olup Hün memleketine geldiler. Buhara valisi Karahan oğlu Ahmed b. Ali onlara karşı savaşarak ordularını kırmışlardır. Ganimet olarak altın ve gümüşten yapılmış kaplar ve sayısız ipek balyeleri aldılar"³².

Türkiye Selçuklu Sultanı Gıyaseddin'in ölümünden sonra yerine geçen Rükneddin 1245 yılından sonra Tatar Türkleri ile antlaşma yaptı. Türkler 14 deve, hyperperus yük, 300 beygir kırmızı ipekli kumaşı, çok sayıda binek hayvanıyla birlikte hanlarına göndermiştir. Türkler her yıl Tatarlara 1200 hyperperus ve yarısı sırmalı 500 ipek giysi, 500 at, 50000 koç vereceklerdi³³. Anna Kommena'nın Alexiad adlı eserinde ipekli kumaşlarla ilgili detaylı bilgi verilmemiştir. Eserde çoğu yerde antlaşma gereği ipekli kumaşların³⁴ alındığı kaydedilmektedir.

Kadife

Kadife yapısı bakımından uzun ve havalı bir kumaş çeşididir. Kelime kökeni Arapça "saçaklı, tüylü, havlı" anlamlarına gelen "kataif" kelimesinin çoğulu olarak

²⁹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Cilt III Alp Arslan ve Zamanı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001), 441.

³⁰ Özden Süslü, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1989), 159.

³¹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, (Ankara: Onur Yayınları, 1988), 169.

³² Gregory Abû'l Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945), 282.

³³ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. Erendiz Özbayoglu, (Antalya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, 2006), 65.

³⁴ Anna Kommena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996), 121.

kullanılmıştır. Kadife kumaşı; zemin üzerinde atkı veya çözümlü ılmeli kumaş olarak da tanımlanmaktadır. İpliklerin dokuma yüzeyleri belirli bir uzunlukta bırakılması ve daha sonra bunların bir bıçak yardımıyla kesilerek tüylü ve yumuşak bir görünüş kazanmasını sağlar³⁵.

1291 yılında Geyhatu Moğol tahtına geçmiştir. Çemen gelininin çiçeklerin yedi renğiyle renklenmiş bir kadife giydiği, ağaçların meyvelerin yedi renginden oluşan nakışlı abayla süslendiği bahar mevsiminin başında o, Rum beldelerinde Arran ve Azerbaycan'a yürüdü³⁶. Ortaçağ'da kadife kumaşı aba yapımında kullanılmıştır. Aba bir çeşit hırka veya üstlük olarak kullanılmaktadır.

Yün, Pamuk

Pamuk Türkçeye Farsça "penbe, panbûk" kelimesinden geçmektedir. Pamuk günümüzde yaygın olarak cotton Arapça ise kutndan gelmektedir³⁷. İbn Fadlan Oğuzlar kabilesiyle ilgili şu bilgilere yer vermiştir: "Taştan, ahşaptan, kamıştan inşa edilmiş şehirleri vardır. İbadethaneleri puttan değildir. Onların vergi alan bir hükümdarları olduğunu Hint ile Çin arasında ticaret yaptıklarını yazmıştır. Buğday yiyip bakliyat yetiştirmezler. Erkekleri ve kadınları koyun-keçi etini yemektedirler. Keten ve pamuklu elbiseler giymektedirler. Yünlü elbiseler giymezler"³⁸.

Koyun yününden yapılan kumaş miktarı azdır. Bunun temel nedeni: Koyun yünü, dokuma dışında keçe haline de getiriliyordu. Türkler bu keçelerden çadır, çizme, kuşak ve börk yapımlarında kullanıyordu. Bazen de derisiyle birlikte kürk üretiminde kullanılıyordu³⁹. İbn Fâdlan yün kullanımı ile ilgili Çiğil kabilesine gidince oradaki insanların yünden elbise ve kürk giydiğini yazmıştır⁴⁰. İbn Battuta, katıldığı bir mecliste başında alta yününden yapılmış, takke takmış bir grup delikanlıdan bahsetmektedir⁴¹. İbnü'l-Cevzi ise, halife el-Muktedi Melikşah'ı davet etmiştir. Melikşah Babü'l-garebe'ye ulaşınca ona hediye olarak eyeri Çin demirinden yapılmış ve yün kısımları siyah olan özel bir at takdim etmiştir⁴².

³⁵ Sultan Erdoğan, "Kumaş Yapısı Açısından Geçmişten Günümüze Kadifelerin Karşılaştırılması", (İstanbul: Marmara Üniv. Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Ana sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 1.

³⁶ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 135.

³⁷ Nebi Bozkurt, "Pamuk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/ 154.

³⁸ İbn Fadlan, *Seyahatnâme*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 352.

³⁹ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Cilt III Alp Arslan ve Zamani*, 442.

⁴⁰ İbn Fadlan, *Seyahatnâme*, 97.

⁴¹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 276.

⁴² Ali Sevim, "İbnü'l-Cevzi'nin el-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XXVI/30, (2005), 573.

İbn Havkal, Endülüs'te civa, demir, kurşun madenleri, değerli pahalı Ermeni yünüleri, halıları gibi güzel yünlü kumaşlar dokunduğundan bahseder. Endülüs'e özgü bitkilerle bu kumaşları, ipeklileri, keçeleri usta bir şekilde boyarlar hiçbir yerde bunların benzeri yoktur. Hükümdarlar için de değerli keçeler üretirler, bunların tanesi elli ila atmış dinar tutarındadır. Bu bölgede sık dokunan ipekli kumaşlar Irak'ta hükümdarlar için dokunan kumaşlardan daha güzeldir⁴³. Semerkant, Buhara ve Harizm bölgesinde dokunan yünlü ve pamuklu kumaşlar, Buhara halıları, Semerkant madeni işleri İslam ülkelerine ihraç edilmekteydi⁴⁴.

Atlas

Atlas, çoğunlukla kadın giyiminde kullanılan, ipekten dokunmuş sert yapılı yumuşak dokunuşlu parlak bir kumaştır. Geneli düz renklidir, bazılarının üzerinde nakışlar bulunmaktadır. Atlas kumaşı zamanla altın ve gümüş tellerle dokunmuştur. Çeşitleri arasında adları tespit edilebilenler; surmaî, elvani, gülnumi, mermeri, mertebani, firengi⁴⁵ dir. Günümüzde bu kumaş "saten" olarak bilinen moda dünyasının vazgeçilmez parçaları arasındadır.

Atlas kumaşının tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Ortaçağ'a ait birçok ana kaynakta atlas kumaşı ile ilgili malumat bulunmaktadır. XI. yüzyılda Selçuklu tarihiyle ilgili önemli bilgilere yer veren Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân* adlı eserinde atlas kumaşı ile ilgili şu bilgilere rastlanılmaktadır. Sultan Melikşah'ın, Nizamülmülk'e değerli bir ferace ve altın işlemeli bir sarık, tolgadan oluşan bir hilat verdiği, ayrıca ona bir bayrak, bir divit (hokka), yirmi bin altın, çiçekli atlas ipek kumaştan yapılmış yüz giysi, büyük bir çadır ve Tus kentine ilave olarak Horasan kalelerinden bir kale verdiği kaydedilmiştir⁴⁶.

Bündârî'nin, *Zübdetü'n-Nuşra ve nuḥbetü'l-uşra* adlı eserinde Sencer'in hazinedarı Zahirüddin Abdulaziz şöyle diyor: "Hazine mütevellisinin doğruluğu ve iktidarın meydana çıkması için Sultan Sencer'in hazineyi ve muhteveyatını görmesini arzu ettim. Bundan dolayı Sencer'e ben sana bin adet atlas elbise ile hizmet ediyorum görmelisin altın, gümüş ve hayvanları gözden geçirmelisin dedim⁴⁷" şeklinde ifadelerle yer vermiştir.

⁴³ İbn Havkal, *Sûretü'l-arz 10. Asırda İslam Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yedi Tepe Yayınları, 2014), 106.

⁴⁴ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969), 387.

⁴⁵ Mine Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", *Tarih Dergisi*, 0/33 (1982), 302.

⁴⁶ Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III Sultan Melikşah Dönemi", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XX/24, (1999), 292.

⁴⁷ Bündârî, *Zübdetü'n-Nuşra Nuḥbetü'l-Uşra*, (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi), çev. Kıvameddin Burslan, (İstanbul: Maarif Matbaası, 1943), 247.

Atlas kumaşının üzerinde altın, gümüş ve hayvan figürlerinin olduğu çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Ticaretin belirli noktalarında yapılan alım satımlar arasında çok değerli kumaşlar bulunmaktaydı. Yerli zanaatçıların ürünleri artık tatmin etmemekteydi. Dış seferlerden dolayı yeni mallara olan istekler artmıştır. Hem savaş gereksinimleri hem de ev eşyaları olarak Küçük Asya'ya her taraftan mal getiriliyordu. Güney'den silah, Mısır'dan ve Suriye'den dokumalar (sarıklar, yünlüler) genel olarak Mısır işi giysiler sık sık anılmaktaydı. Bağdat'tan İbn Battuta zamanında İzmir'e ulaşan ipek, atlas, işlemeli kumaş, güzel kokular (misk, sarısabır, amber) geliyordu⁴⁸.

İbnü'l-Adîm'in *Zübdetü'l-haleb min târihi Haleb* serinde ise "Halepliler delinen Ganem burcuna atlardan bir bez parçası bağladılar: Bu sırada Sultan şehrin Kinesrin Kapısı Meydan'ında konaklamıştı. O, bu atlas bez parçasının burca niçin bağlandığını sorunca kendisine "Bu Halepliler, mizah olarak diyorlar ki, burcun başına ağrı girdi, bu nedenle bu atlas bezi bağladılar" denildi; Sultan bu söze çok kızdı ve o gece diğer askerlerin attıklarından başka seksen bin Halenc oku atıldı⁴⁹". Bu kaynak, 1243 yılına kadar gelen olayları kapsamaktadır. Ana kaynakların verdiği bilgiye göre atlas kumaşı XI. ve XIII. yüzyılları arasında da çeşitli şekillerde kullanılmaktaydı. Sultanlar için altın ve gümüş tellerle dokunmuş hilatlar vardı. Bu durum atlasın çok değerli bir kumaş türü olduğunun göstergesidir. Atlas kumaşının tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Atlas sadece XI. ve XIII. yüzyılda ortaya çıkan bir kumaş değildir. Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* adlı eserinde atlas kumaşıyla ilgili bilgi vermektedir⁵⁰. Bu eser bilindiğine göre IX. yüzyılda yazılmıştır.

Kemha

Kemhanın çözüğü ve atkısı ipek, deseni yapan takviye atkısından ayrıca gümüş veya altın alaşımli telle çok sık dokunmuş ipekli bir kumaştır. Kemhanın deseni çözüğü yüzlü saten üzerine ipek ve klaptan takviyesiyle dokunur ve çok kompleks bir teknik uygulamak gerekir. Kalın ve sık dokunmuş bir kumaş türü olduğundan üst kaftan yapımına çok elverişlidir⁵¹. İbn Battuta Yezmir (İzmir) seyahatinde "Kaleye çıkar çıkmaz mükellef bir sofrayla Nikola adında bir Rum cüceyi köle olarak gönderdiler; "kemha" denen

⁴⁸ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 208.

⁴⁹ Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", *Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, XXI/25, (2000), 625.

⁵⁰ Belazürî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 258.

⁵¹ Kevser Gürçan Yardımcı, "Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatı Ürünlerinde Örnekler", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/1, (Ocak 2016), 222.

kumaştan yapılmış iki adet elbise de verdiler. Kemha Bağdat, Tebriz, Nişabur ve Çin’de dokunan bir tür ipekli kumaştır”⁵².

Aksarayî’nin *Müsâmeretü’l-ahbâr* adlı eserinde saltanatın iki kardeş arasında eşit parçaya bölünerek Sultan İzzeddin’e Kayseri hududundan Antalya sahiline kadar olan yerleri ve Danişmendiye vilayeti, Sultan Rükneddin’e ise Sivas’tan başlayarak Sinop ve Samsun sahiline kadar uzanan bölgeler verilmiştir. İhtiyaçlarını karşılamak için kendi hazinelerinden harcamalar yapıp borç olarak altın ve gümüş bahşiş almışlardır. Rum işlerinde padişahın yakınlarına (havâs-ı hazret) ve tümen beğlerine peşin vergileri (takabbülât) için anlaşma sağladılar. Yıllık Rum’un vergisi (mâl-i Rum) şu şekilde üstlendiler: Rum vergisinin dökümü (mukâtia-i mâl-ı Rum): “nakit 20 tümen 132, 500 parça ecnas, Antalya kumaşı (kemha) ve renkli kumaş, 3 bin altın işlemeli (zerkubî), kap kaçak (dime), 500 baş iğdiş at (ahta), 500 baş katır”⁵³ şeklinde geçmektedir.

İbn Battuta’nın Seyahatnâmesi XIV. yüzyılda, Aksarayî’nin eseri ise XIII. yüzyılda yazılmıştır. Kemha kumaşının Seyahatnâme’de ilk olarak Bağdat, Tebriz, Nişabur, Çin’de üretildiği yazılmaktadır. *Müsâmeretü’l-Ahbâr* adlı eserde ise kemha ipeklilerinin Antalya kumaşı olduğu yazılmıştır. XIII. yüzyılda yazılan bu eser doğrudan Türkiye Selçuklu Devleti hakkında bilgi verdiğinden ve tarihsel olarak daha önce yazıldığından dolayı kemha kumaşının Antalya’da üretildiğine dair bir varsayımda bulunabiliriz.

Kemha kumaşı ipekli kumaş çeşitleri arasında yer almaktadır. Ortaçağ kaynaklarında bazı kumaşlar aynı olmasına rağmen farklı bölgelerde farklı şekillerde isimlendirilmekteydi. Örneğin dünyada tanınan pek çok ipekli kumaş türü İran menşelidir. Batı’da brokar diye bilinen kumaş İran’da diba ipeklisi, kemha, tafta gibi isimlerle anılmaktaydı⁵⁴.

Şuster (Tuster)

Şuster, diğer adlarıyla “Şuşter, tüster, tuster” kumaşı Tuster’de imal edilmektedir. Şuster kumaşı gibi bazı özel kumaşlar vardır ki bölgenin ismini almıştır. Şuster özel günlerde giyilen kıyafetler için kullanılmaktadır.

Tüster, Ahvaz bölgesinin şehirleri arasındadır⁵⁵. Tüster’de çok beğenilen diba (ipek) kumaşlar üretilir, buradan her tarafa gönderilirdi. Eski dönemlerde bu ipekli

⁵² İbn Battuta, *ibn Battuta Seyahatnâmesi*, 293.

⁵³ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, 46.

⁵⁴ Nevber Gürsu, “kumaş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/368.

⁵⁵ İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2008), 47.

kumaştan kâbe örtüsü yapılmaktaydı. Tüster’de Irak hükümdarları için tıraz adı verilen özel kumaşlar dokunmaktaydı. Sus’ta ise ağır ipekliler dokunup değişik bölgelere gönderilirdi⁵⁶.

Mesudî’nin naklettiği bir habere göre Sasani hükümdarı Sabur, el-Cezire, Amid ve diğer Rum şehirlerine saldırarak buraları ele geçirmiştir. Bu bölgelerden pek çok esir getirerek Sus ve Tüster gibi Ahvaz bölgesi şehirlerine yerleştirmiştir. Bu tarihten itibaren dibac-ı tüsterî (şuster ipeği) ve diğer ipekli kumaşlar Tüster’de, ipek Sus’ta, perde ve yataklar Nısibeyn’de üretilmeye başlandı Mesudî kendi döneminde üretimin devam ettiğini söylemektedir⁵⁷. Halep kadısının karısına tuster (İran) ve başka kumaşlardan kırk parça birden kestirdiği bilinmektedir⁵⁸.

Dibac (Diba)

Dibac, Suriye şehirlerinden olan Dimaşk’ta ipekli dokumalar aynı şehir adıyla anılan çok özel pahalı ve hiçbir yerde bulunmayan dibacların ham maddesi ipekten olan elbiseler üretilmekteydi⁵⁹. Bundârî eserinde Tuğrul Bey ile ilgili bilgi verirken “ibadete mülazim ve cemaate müdavim idi her pazartesi ve perşembe günleri oruç tutar vezar kumaşı denilen beyaz bir elbise giyerdi siretinin güzelliğinden dolayı bunun günleri gül bahçelerine benzetirdi⁶⁰. Semerkand yakınında “Vezar” denilen köyde dokunan ve aynı zamanda Horasan dibacı da denilen değerli bir kumaştır.

Sultan Melikşah’ın kızının çeyizi 1087 yılında yüz otuz deve ve yetmiş dört katır sırtında hilafet sarayı (darü’l-hilafe) nakledildi. Develerin üzerine Rûm ipeği (dibâc-ı Rûmi), katırların üzerine ise çeşitli mülki ipek (dibâc-ı mülkî) örtülmüştü. Boyunlarında altın ve gümüşten çanlar ve gerdanlıklar vardı. Yüzüklerinin çoğu altın ve gümüşlendi. Develerin üzerinde üç tane mahfe vardı. Katırlardan altısının üzerinde on iki sandık vardı ki, bunların içinde ziynet eşyası, elbise ve mücevherat ile süslenmiş, altın eyerli otuz üç iyi cins at ve üzerinde pek çok altın bulunan büyük bir beşik vardı⁶¹.

Dibaclar herkesin satın alabileceği kumaş çeşidi değildir. Dibac, özel ve pahalıdır. Bu sebeple yukarıda ele aldığımız kaynaklarda geçen dibac kumaşı Sultan kızının çeyizinde ve Tuğrul Bey’in belirli günlerde giydiği değerli bir kumaş çeşididir. Dibacın üretim yerlerinden biri Rûm bölgesidir. Kaynaklarda “dibâc-ı Rûmi” şeklinde geçmektedir.

⁵⁶ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, 209.

⁵⁷ Mesudî, *Murûcü’z-zehab (Altın Bozkırlar)*, çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenga Yayınları, 2004), 151.

⁵⁸ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti İslam’ın Rönesansı*, çev. Salih Şaban, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 262.

⁵⁹ Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, 14.

⁶⁰ Bûndârî, *Zübdetü’n-Nusra Nuhbet’l-Usra, (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, 25.

⁶¹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih (İslâm Tarihi) Cilt 10*, çev. Abdülkerim Özaydın, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 145.

İslam ülkelerinin tüccarları toplanıp ticaret yapmak için Rum ülkesine girip çıkarlardı. Rum hükümdarlarının Trabzon'daki valisi yüksek miktarda vergi elde ediyordu. Eskiden ise bu verginin miktarı çok azdı. Rum ülkesinden bahsederken Trabzon'dan İslam ülkelerine ihraç edilen ticari emtialar bulunmaktaydı. Bunlar arasında ipekli (diba), desenli ipek, keten yün elbiseler, Rum dış elbiseler vardı⁶². Rum ülkesindeki ipekli dibaclar ticaretle birlikte İslam ülkelerine ulaşıyordu.

Debiki

Mısır'ın büyük önemli şehirlerinden olan Tinnis ile Dimyat, tatlı ve tuzlu su arasında Nil üzerinde ada gibi görünmektedir. Bu bölgede ziraat yapılmaz, hayvan beslenmez, iki şehirde kıymet, güzellik, yumuşaklık, incelik, lüks bakımından benzeri olmayan keten, nakışlı kumaşlar ve boyalı elbiseler üretilmekteydi⁶³. Bu bölgedeki kadınlar keten, Bizans ipeği, saklatun ve diğer sırmalı kumaşlardan yapılan elbiseleri giyerlerdi. Ülkelerinde kıyafetlerin çoğu ketenden yapılmaktaydı. Debikiden daha ince ve dayanıklı parlak bir türü vardı. Bu elbiselerin değeri oldukça pahalı olup onlara da İslam ülkelerinden gelmektedir. Bazen de komşu ülkelerden getirilmekteydi⁶⁴.

Bundârî'nin *Zübdetü'n-Nuşra ve nuhbetü'l-üşra* adlı eserinde Amidülmülk'ün öldürülmesinden sonra cesedi Kaim Biemrillah'a götürülmüştür. Orada debiki bir gömleğe ve peygamberin hırkası üzerine sarılmış ve Künder'de bulunan babasının kabrinin yanına defnedilmiştir. Amidülmülk debiki kumaşı daha önce hediye olarak Kaim Biemrillah'tan almıştı⁶⁵. Debiki kumaşı, adını Mısır'ın bir köyü olan Debik'ten almıştır.

İbn Havkal eserinde Endülüs'ün bolluğundan bahsederken bölgede ketenden elbiseler için kumaş dokunduğunu ve oradan birçok yere gönderildiğini belirtmiştir. Hatta Mısır'a bol miktarda getirilir. Bicâne'de imal edilen paltolar (ridalar) Mısır, Mekke, Yemen gibi yerlere götürülürdü. Orada keten kumaştan halk ve sultanlar için elbiseler imal edilirdi. Bunlar debiki kumaştan yapılan elbiselerden daha aşağı değildir⁶⁶. İbn Havkal Endülüs ve Debik'te kullanılan keten kumaşları karşılaştırmıştır. Debiki kumaşının burada ne kadar değerli bir kumaş olduğuna vurgu yapılmıştır.

Debik'te hassas, şık dokumalı, zarif kumaş, iplik, kağıt ve kadife çeşitleri de dokunmaktaydı⁶⁷. Altınlarla işlenmiş bir zincir ve debiki kumaştan yapılmış, bir kâbe

⁶² İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, 268.

⁶³ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, 136-137.

⁶⁴ Mesudî, *Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, 88.

⁶⁵ Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra Nuhbet'l-Uşra, (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, 29.

⁶⁶ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, 106.

⁶⁷ Yakubî, *Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2002), 111.

örtüsü Mekke emirine ve Alevilere hılatler, ibn Ebi Haşim'den Mısır halifesine sadık kalacağı hususunda söz almak üzere gönderilen bir Mısır elçisiyle Mekke'ye döndüğü yazılmaktadır⁶⁸.

Zendenici

Buhara'da duvarın içinde ve dışında şehirler bulunmaktadır. İçinde bulunan Zendene ve çevresindeki şehirlerde çarşılar bulunmaktaydı. Yılın belli dönemlerinde Horasan'ın farklı bölgelerinden gelen insanların toplandığı büyük bir panayır vardı. Buralarda çok miktarda pamuklu elbiseler üretilip Irak ve diğer bölgelere ihraç edilmekteydi⁶⁹. Buhara'nın ticari önemi kaynaklarda açık bir şekilde anlatılmaktadır. Ortaçağ İslam dünyasında özellikle XI. ve XIII. yüzyıllarda ticaretin canlanmasıyla birlikte tekstil alanında da gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemden kalma ipek ve diğer kumaş parçaları, kumaşlara verilen bölge isimleri, motif ve dokumacılığının gelişmiş olması tekstil sanayisinin yüksek bir seviyeye ulaştığını göstermektedir.

Ortaçağ'da Buhara'nın Zendene köyü zendenici kumaşıyla ünlüydü. Bu kumaş adını Zendene köyünden almıştır ve günümüzde birçok parçası müzelerde sergilenmektedir. Narşahi bu kumaşın çoğu yerde özellikle de üst sınıf, devlet adamları ve Sultanlar tarafından büyük beğeni topladığı için Irak ve Hindistan bölgelerine ihraç ediliyordu. Bu dönemde Buhara'nın vergi borcu karşılığında Bağdat halifesinin temsilcileri tarafından para değil de onun yerine kumaş ve halı alındığı nakledilmektedir⁷⁰. Nizamü'l-mülk Samani zamanında gulamlarla ilgili uygulanmakta olan bir geleneği şu şekilde ele almıştır. Bu dönemde bir gulam satın alındığında bir yıl boyunca zendenici kaftan ve yeni çizmeyle kuşanıp bir süre çalıştırılıyordu. Gulamların bulunduğu hizmetin ölçüsü, kabiliyeti ve liyakati çok önemliydi⁷¹.

Saklatun

Saklatun ve Attabî Bağdat'ın Attap mahallesinde dokunan çizgili bir kumaştır. Ortaçağ Türk Devletlerinde hediyeleşmeler, kutlamalar ve hâkimiyet gösterisi amacıyla karşılıklı olarak değerli armağanlar alınıp veriliyordu.

1196 yılında İstanbul'a gelen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, kendisini ilk kabulünde İmparatora bir takım değerli hediyeler ve altın işlemeli elbiseler takdim etmiştir. Alexios

⁶⁸ Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzi'nin Miratü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III Sultan Melikşah Dönemi", 319.

⁶⁹ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, 369.

⁷⁰ Raşidü'd-din Fazlullâh, *Camiü't-Tevarih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, (İstanbul: Selenga Yayınları, 2010), 165.

⁷¹ Nizamü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, çev. Mehmet Taha Ayar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 151.

III. Angelos ise misafirine gösterişli atlar, Saklâtun (Iskarlat) kumaşlar hediye etmiştir⁷². Aynı şekilde Sultan Rükneddin II. Süleyman Şah kendisini öven Zahîrüddîn Faryâbî'ye altın işlemeli atlas, pamuklu saklatun attabî kumaşlarından oluşan elli takım elbise hediye etmiştir⁷³.

Saklatun değerli bir kumaş olduğundan vezirler için hilat yapımında kullanılmıştır. Vezirlerin hilatı Kaba-i Saklâtun da denilen Bağdat'ta dokunmuş altın işlemeli beyaz ince nakışları olan beyaz bir elbise, yüksek ve zarif bir sarık, zarif bir tıraz, büyük bir zincir ve üzerine firuzeler yerleştirilmiş kemeri vardır⁷⁴. İbn Havkal eserinde Kerine bölgesinden bahsederken orada çok kıymetli saklatun, attabi kumaşlar ve topraktan oluşan kaplar ürettiklerini yazmıştır⁷⁵.

Baalbek

Baalbek, Suriye'nin diğer şehirleri arasında yer almaktadır. Günümüzün Lübnan topraklarında yer alan Baalbek, ipekli kumaşları ve hacılar tarafından kullanılan ihramlarıyla ünlüdür⁷⁶. Bu ihramlar beyaz renklidir. Ortaçağ'a ait seyahatnamelerde birçok kumaş isimlerine rastlanılmaktadır. Dönemin seyyahları gezip gördükleri yerleri sürekli not almıştır. Bu notlar sayesinde eski kumaş isimlerine ulaşabiliyoruz. İbn Battuta'nın seyahatnamesi buna örnek verilebilir. Seyahatname Tanca'dan başlamaktadır. Anadolu'ya ve Anadolu sonrasına kadar olan bölümlerde kumaş ve kıyafet tasvirlerini açık bir şekilde nakletmiştir. Üzerindeki ihram iyice yıprandığından dolayı vali onun yerine baalbek kumaşından dokunmuş kaliteli bir ihram göndermiştir. Ucuna da iki altın dinar takmıştır. İbn Battuta bu durumdan yüzüne açılan talih olarak bahsetmektedir⁷⁷.

İbrişim

İpeğin kalınca bükülmesiyle elde edilen kumaşa verilen isimdir. İpeğin büküldüğü yerler Çin, Merv ve özellikle de Hazar denizinin güneyindeki dağlık arazi olan Taberistan'a

⁷² Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme", *Tarih İnceleme Dergisi*, 14/1, (1999), 68.

⁷³ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alâ'ıye fi'l-Umuri'l-Alâ'ıye*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996), 82.

⁷⁴ Güler Nuhoğlu, *Beyhaki Tarihi'ne Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, (İstanbul: İstanbul Ün., SBE Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, 1995), 78.

⁷⁵ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, 281.

⁷⁶ Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, 136.

⁷⁷ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnâmesi*, s. 23.

kadar uzanmaktadır. İbrişimler bu bölgelerden ihraç edilmekteydi. İhraç edilen ipekli kumaşlar Çin ile benzerlikler göstermekteydi⁷⁸.

XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud'un "kız çikin çiknedi" cümlesini, "kız nakış yaptı", altın tellerle ipek kumaş üzerine tasvirler yapmıştır. Türk kadınlarının ve genç kızların altın sırmalı ipliklerle nakış yaptıklarını belirtmektedir. Çikin kelimesinin ibrişim, "çikin yıyı" ise ibrişim teli, ibrişim ipliği anlamına geldiğini kaydetmiştir⁷⁹. Nizamü'l-mülk'ün Siyasetnâmesine göre bir kadın on dört yaşındaki çocuğu ile birlikte kervanla yola çıkıp üç gün sonra Semerkand'a varmıştır. Saraya vardığında Türk cariyesinin yanı sıra pahalı takılar, ibrişimden kumaşlar misk u amberler ve daha nice hediyeler takdim etmiştir⁸⁰.

İbrişim kumaşları ve iplikleri ticaretle birlikte birçok bölgeye ihraç edilmiştir. Taberistan'nın ipektan mamul çok ince mendilleri, ibrişim ve yünlü kumaşları da İslam dünyasının her tarafına götürülüyordu. Cürcan'da dibaclar, ibrişim kumaşlar, güzel yatak örtüleri ve perdelik örtüler üretilmekteydi⁸¹.

Hıtaî

Hıtaî, ipek ve klaptan dokunmuş sert bir kumaş çeşididir. Çözüğü ham ipektan olup istenilen sertlik bununla verilmiştir. Bu kumaşın bazı tekstil ve moda sayfalarında XVI. yüzyıldan sonra rastlanan bir kumaş çeşidi olduğu yazılmıştır. Bu bilgiyi yenilemek hem tekstil hem de moda tarihi için önemli olacaktır.

Hıtaî, motifli bir kumaş olup Çin'in Hoten memleketinde dokunan ipekli bir kumaştır. Ortaçağ kaynaklarından biri olan Reşîdü'd-dîn Fazlullâh'ın *Câmiu't-tevârih* adlı eseri XIII. yüzyılda yazılmıştır. Selçuklu tarihiyle ilgili bilgi veren bu eser hıtaî kumaşı ile ilgili de bilgi vermiştir. Reşîdü'd-dîn Fazlullâh'ın *Câmiu't-tevârih* adlı eserine göre: "Sultan Arslan, nimetlerden faydalanmadan hoşlanır, rahatlık sever idi. Giyecek ve yiyeceklerinden gösterişe, renk ve çeşide düşkünlüğü son dereceye vardırmıştı. Onun zamanında kıymetli elbiseler (libashâ-yı fahir), renkli giyecekler (kisvethâ-yı mülevven), ağır altın işlemeli hıtaî kumaşlar kıymet ve revaç kazandı"⁸².

Hindibari

⁷⁸ Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi*, s. 774.

⁷⁹ Reşat Genç, "Kaşgarlı Mahmud'da Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri", *Arş Dergisi*, 0/3, (1997), 12.

⁸⁰ Nizamü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, 219

⁸¹ Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi*, 776.

⁸² Raşîdü'd-dîn Fazlullah, *Camiü't-Tevarih Selçuklu Devleti*, 245.

Hindibari kumaşı, pişmiş ipekle dokunmuş krem renginde bürümcüğe benzeyen bir kumaş çeşididir. Mevleviler hindibari kumaşından ferace ve hırka giymektedirler. Başkalarına da bal renginde yünden yapılmış külâh geçirmektedirler. Bunlar sadece Mevlevilere mahsus kıyafetler olmayıp o dönemin kıyafetleri arasında da yer almaktadır. Mevlana Celâleddîn Rûmî gömleğinin önünü açık bir şekilde giyer, dilenen fakirlere çıkarıp vererek izzet ve ikram hassasiyetini ortaya koyardı. O, Mevlevi çizmelerini giymekte ve sarığını da şekerâviz (hoş, güzel, zarif) biçimde sarmakta idi⁸³.

Mevlana'nın başına bilginlere yaraşır bir sarık sarıldığını, üç defa çepeçevre sararak ucunu taylasan olarak omuzuna düşürmekteydi. Tebrizli Şemseddin'in Konya'dan ayrılışından sonra başına bal renginde keçe bir külâh giydiğini, hindibari denilen kumaştan bir ferace yapılmasını emrettiğini, bir feracesinin de mavi renk olduğu, feracesinin ve hırkasının önü açık olarak dikilmiştir.⁸⁴. Eflaki'nin bu bilgisinden yola çıkarak Mevlana, hindibari kumaşını matem kıyafeti olarak kullanmıştır diyebiliriz. Mevlevilerin iç ve dış elbiselerinde ilik ve düğme bulunmaz kapanacak yerler aynı kumaştan yapılmış ipe benzeyen kısımlar birbirine bağlanırdı.

Anadolu'dan başka bölgelere, dışardan Anadolu'ya kumaş ticareti yapılmaktaydı. Dokunan kumaşların isimleri ve kaliteleri birbirinden farklıdır. Değerli ve nadir bulunan kumaşların çoğu hükümdar ve ailesi için dokunmaktaydı. Özellikle de Türkiye Selçuklu Devleti dönemindeki kumaşların üzerinde birçok sembol bulunmaktaydı. Kumaşların üzerine işlenen sembollerden yola çıkarak hangi topluluğa veya devlete ait olduğu hakkında bize bilgi vermektedir.

Ortaçağ'da ele aldığımız kumaş isimleri günümüzde farklı şekilde adlandırılmaktadır. Mesela atlas, günümüzdeki saten kumaştır. Kemha kumaşını Alâeddin Keykubad kullanmaktaydı. Altın tellerle dokunmuş ipekli kumaş çeşididir. Bu kumaşlar genellikle sarayın beğendiği cinstendi. Debiki kumaşı ketendir. Dibaclar ipektan dokunmuş pahalı ve özel kumaşlardır. Bazı kumaşlar vardır ki, buldukları bölgenin ismini almaktadır. Bunlar; şuster (Tuster), dibâc, attabî, saklatun, hıtaî, debiki ve zendenicidir.

XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu Türkleri tarafından kullanılan farklı kumaşlar da mevcuttur. Çatma, eski Türk kumaşının adıdır. Genelde nakışlı ve sağlam dokunmuş, kabartma, çiçekli, ipek kadifeye denir. Çuha, daha çok erkek giyiminde kullanılan yünden

⁸³ Kemal Taşçı-Seda Şat, "Sipehsâlâr Feridûn b. Ahmed'in Risale-i Sipehsâlâr ve Menakıb-ı Hüdavendigâr Adlı Eserinin Türkiye Selçuklu Tarihi Bakımından Ehemmiyeti", *Bayburt Üniv. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 0/2, (2018), 45.

⁸⁴ Ahmed Eflakî, *Menakübü'l-Arifin I*, çev. Tahsin Yazıcı, (Ankara: 1953), 89, 93-94, 203.

dokunan dayanıklı, havlı bir kumaş çeşididir. Kudusî, aba gibi sert bir kumaştır. Kutnu, ipek ve pamuk karışımından enine yollu, kaba ve kalın dokunan bir kumaştır.

Dünyanın her köşesindeki toplumların üretim/tüketim, giyim/kuşam tarzlarından, kültürlerinden haberdar olmuşlardır. Bu nedenle ülkelerarası haberleşme ağlarının yaygınlaşması, ister istemez başka kültürlerden etkilenmesine neden olmuştur. Giyim tarzlarında kültürlerin eski etkisini kaybettiği, geleneksel kumaşların müze, düğün ve törenlerde tercih edildiğini görmekteyiz.

Sonuç

Örtünme ihtiyacı insanlık tarihi kadar eskidir. Kumaşlar yüzyıllarca kullanılmış ve günümüzde hala kullanılmakta olan değerli bir tekstil malzemesidir. Ortaçağ İslam dünyasında tekstilin özel bir yeri vardır. Bu dönemden kalma ipek ve diğer değerli kumaş parçaları, motif ve dokumacılığın gelişmiş yüksek ihtişamını göstermektedir. Kumaş dokuma bir sanattır. Kumaşların atkısı, çözgüsü, boyası zor bir teknik ve sabır gerektirmektedir.

Anadolu Türkleri siyasi, askeri, ticari, kültürel ve sosyal ilişkilerde yerli halk ile kaynaşmıştır. Topluluklar yaşadıkları coğrafya ve yaşam tarzlarına uygun kılık kıyafet kültürlerini oluşturmuşlardır. Neticede Anadolu coğrafi konumu nedeniyle kıtalararası ticaret merkeziydi. Denizaşırı ülkelerle ticareti kolaylaştırmak için Konya'dan başlayarak Antalya'ya doğru belli mesafelerde kervansaraylar yapılmıştır. Ticaret güzergâhları üzerinde kurulan pazarlar ve panayırlar birçok tüccarın uğrak yeri olmuştur. Ticari malzeme olarak alınıp satılan kumaşlar Ortaçağ'ın modası hakkında bize bilgi vermektedir. Pazar ve panayırlarda satılan ürünler arasında birçok kumaş çeşitleri mevcuttu. Bunların bir kısmı atlas, saklatun, kunduz ve samur kürkleri.

Kumaş isimlerine yönelik yapılan bu çalışmada bazı kumaşların imal edildikleri bölgenin isimlerini aldıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu kumaşlar nadir olup saray mensupları tarafından alınmaktaydı. Kaynaklarda; baalbek, kemha, şuşter, zendenici, debiki, atlas, attabî, ibrişim ve hindibari gibi kumaş isimleri geçmektedir. Kumaş modası, her alanda olduğu gibi tekstil sanayisinde de sürekli olarak değişmektedir. Kumaş modası hangi dönem olursa olsun geçmişten günümüze canlılığını korumuştur. Her dönem birçok üretici ve tasarımcı yeni kumaşları araştırıp üretirlerdi. Orta dönemde olduğu gibi günümüzde de kısa sürede tüketilen kumaşlar yerini yenilerine bırakmaktadır.

Kaynakça

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev.) Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
Anna Komnen. *Alexiad*, (çev.) Bilge Umar. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.
Belâzurî. *Fütühu'l-Buldan*. (çev.) Mustafa Fayda, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.

- Bozkurt, Nebi. “İpek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22/361.
- Bozkurt, Nebi. “Pamuk”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 34/154.
- Bundârî. *Zubdatü'l-Nusra Nuhbatü'l-Usra*, (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi), (çev.) Kıvameddin Burslan. İstanbul: Maarif Matbaası, 1943.
- Büken, Rengin Oyman. “El Dokumacılığının ve El Dokuma Tezgâhının Tarihçesi, El Dokuma Tezgâhı Çeşitleri”, *Sanat Dergisi*, 0/8, (2005).
- Deniz, Taşkın. “Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0/34, (2016).
- Durul, Yusuf. *Baraj Gölü Çevresi Dokuma Sanatları*, Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları, 1969.
- Eflakî, Ahmed. *Menakbü'l-Arifîn I*, (çev.) Tahsin Yazıcı. Ankara: 1953.
- Erdogan, Sultan. *Kumaş Yapısı Açısından Geçmişten Günümüze Kadifelerin Karşılaştırılması*, İstanbul: Marmara Ün. Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008).
- Genç, Reşat “Kaşgarlı Mahmud’da Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri”, *Arış Dergisi*, 0/3, (1997).
- Gordlevski, V. *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev.) Azer Yaran. Ankara: Onur Yayınları, 1988.
- Gregory Abû'l Farac (Bar Hebraeus). *Abû'l Farac Tarihi*, (çev.) Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945.
- Guliyeva, Minara- Meydan, Cemal. “Büyük Selçuklu Dönemi Saray Giyim Kuşamı”, *Uluslararası Uygur Araştırma Dergisi*, 0/16, (2020).
- Heyd, W. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev.) Enver Ziya Kartal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- İbn Fadlan, *Seyahatnâme*, (çev.) Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- İbn Hurdazbih. *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, İstanbul: Bayrak Matbaası, 2008.
- İbni Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (Selçuknâme'den)*, çev. M. Nuri Gençosman. Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.
- İbnü'l-Esir. *el-Kâmil fi't-Tarih (İslâm Tarihi) Cilt 10*, (çev.) Abdülkerim Özaydın. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.
- Kaya, Mustafa. *XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devletinde Dış Ticaret*, Malatya: Selçuk Ün. SBE Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Kayaoğlu, İsmet. “Anadolu Selçuklu Devrinde Ticari Hayat”, *Ankara Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/1 (Ocak 1981).
- Kılınç, Alparslan. “Horasan Bölgesinde X.-XII. Yüzyıllarda Ticaret”, *Çankırı Karatekin Ün. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1, (2022).
- Köprülü, M. Fuad. “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”. *Belleten* 7/27, (Ankara 1943).
- Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Cilt III Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001.
- Mesudî, *Murucu'z-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (çev.) Ahsen Batur. İstanbul: Selenga Yayınları, 2004.
- Nasır-î Hüsrev, *Sefernâme*, çev. Abdullvehap Tarzi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967.
- Nuhoğlu, Güler. *Beyhâkî Tarihi'ne Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, İstanbul: İstanbul Ün. SBE Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1995.
- Özcan, Koray. “Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri-I- Pazar ya da Panayır Yerleşmeleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0/1, (2006).
- Quentin, Simon de Saint. *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, (çev.) Erendiz Özbayoğlu. Antalya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, 2006.
- Raşidü'd-Din Fazlullah. *Camiü't-Tevarih Selçuklu Devleti*, (çev.) Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş. İstanbul: Selenga Yayınları, 2010.
- Sarioğlu, Halide – Çağlayan, Mehmet – Yıldız, Hilal. “Kumaş Bilgisi ve Tasarımdaki Önemi”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, 4/7, (2011).
- Sevim, Ali. “İbnü'l-Adim’in Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler”, *Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, XXI/25, (2000).
- Sevim, Ali. “İbnü'l-Cevzi'nin el-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XXVI/30, (2005).

- Sevim, Ali. “Sıbt İbnü'l-Cevzi'nin Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III Sultan Melikşah Dönemi”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XX/24, (1999).
- Sönmez, Selami. “Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar)”, *Atatürk Ünv. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0/15, (2007).
- Sümer, Faruk. *Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar Yabanlu Pazarı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1985.
- Süslü, Özden. *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1989.
- Taşçı, Kemal-Şat, Seda. “Sipehsâlâr Feridûn b. Ahmed'in Risale-i Sipehsâlâr ve Menakıb-ı Hüdavendigâr Adlı Eserinin Türkiye Selçuklu Tarihi Bakımından Ehemmiyeti”, *Bayburt Ünv. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 0/2, (2018).
- Turan, Osman. “Selçuk Kervansarayları”, *Belleten* 39/10, (1946).
- Turan, Osman. *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969.
- Uskun, Selvihan. *Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu'da Ticaret ve Ticaret Yolları*, Aksaray: Aksaray Ünv. S.B.E Ortaçağ Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, , 2018.
- Uyumaz, Emine. *Sultan I. Alaaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Ülgen, Pınar. “Geç Ortaçağ Avrupası'nda Pazar ve Panayır İlişkinin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/21, (2012).
- Yardımcı, Kevser Gürçan. “Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatı Ürünlerinde Örnekler”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/1, (Ocak 2016).